

NÉT ĐẸP VĂN HÓA TRONG TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO TIỀN (NGHIÊN CỨU TRƯỜNG HỢP NGƯỜI DAO TIỀN Ở HUYỆN VĂN HỒ, TỈNH SƠN LA)

Lường Hoài Thanh

Trung tâm Nghiên cứu văn hóa các dân tộc
Tây Bắc, Trường Đại học Tây Bắc
Email: hoaitanh.tbt@gmail.com

Ngày nhận bài: 28/7/2020
Ngày phản biện: 11/8/2020
Ngày tác giả sửa: 30/8/2020
Ngày duyệt đăng: 15/9/2020
Ngày phát hành: 30/9/2020

DOI:
<https://doi.org/10.25073/0866-773X/439>

Trang phục là một trong những thành tố quan trọng của văn hóa tộc người. Trang phục truyền thống vừa là dấu hiệu ban đầu để nhận biết các dân tộc, vừa phản ánh được nhiều lĩnh vực của đời sống kinh tế, văn hóa, xã hội và tính đa dạng, đặc sắc của từng cộng đồng dân cư. Với người Dao Tiền ở huyện Văn Hồ, tỉnh Sơn La, thì trang phục của người phụ nữ là một trong những loại hình trang phục vẫn được giữ nguyên bản, ít thay đổi theo thời gian, không rực rỡ nhưng nhã nhặn, tinh tế và ẩn chứa nhiều giá trị văn hóa đặc sắc.

Từ khoá: Người Dao Tiền; Trang phục dân tộc truyền thống; Văn hóa tộc người; Huyện Văn Hồ, tỉnh Sơn La.

1. Đặt vấn đề

Vùng Tây Bắc là nơi sinh sống của trên 30 dân tộc. Mỗi cộng đồng dân tộc tại đây có những cách riêng để thể hiện nét đẹp văn hóa của dân tộc mình, trong đó, trang phục là dấu hiệu dễ dàng nhất để nhận diện một cộng đồng tộc người. Trang phục phản ánh đời sống của cộng đồng tộc người, đồng thời còn phản ánh mối quan hệ giữa con người với thiên nhiên, truyền tải các quan niệm về vũ trụ, nhân sinh quan của cộng đồng tộc người, đặc biệt là sự gắn bó của con người với các giá trị tâm linh thể hiện qua các họa tiết hoa văn trên trang phục. Nếu người Thái gắn mình với nghề dệt vải bông, thêu thùa tạo nên những chiếc khăn Piêu, những chiếc áo Cóm tôn vinh vẻ đẹp duyên dáng, mềm mại của người con gái thì trang phục của phụ nữ Dao tiền lại cho thấy nét tinh tế trong nghệ thuật tạo hình từ sáp ong, tường chừng đơn giản nhưng lại hàm chứa trong đó sự khéo léo, tỉ mỉ. Trong phạm vi bài viết này, tác giả mô tả quá trình tạo ra trang phục, phân tích các giá trị văn hóa truyền thống, đồng thời đề xuất một số giải pháp để bảo tồn và phát triển trang phục của người Dao tiền tại huyện Văn Hồ, tỉnh Sơn La.

2. Tổng quan nghiên cứu

Đến nay, đề tài về trang phục truyền thống của người Dao ở Việt Nam nói chung và người Dao tiền nói riêng đã được nhiều tác giả quan tâm nghiên cứu, sưu tầm... Trong đó, có một số công trình nghiên cứu về người Dao như: “Người Dao ở Việt Nam” (Đặng, Tụng, Trung, & Tiên, 1971); “Lễ cấp sắc và bản sắc văn hóa người Dao” (Son, 2002);

Đặc sắc trang phục phụ nữ Dao tiền (Hà, 2015); Giá trị trong trang phục truyền thống của người Dao tiền ở Thanh Sơn (Phùng Huyền Trang, 2017); “Nét độc đáo trong trang phục người Dao đỏ” (Huế & Tuyết, 2018); “Trang phục truyền thống dân tộc Dao” (Quỳnh, 2018); “Phụ nữ Dao đỏ giữ gìn trang phục truyền thống” (Nhưng, 2019); “Đặc sắc trang phục của phụ nữ dân tộc Dao trong vùng công viên địa chất non nước Cao Bằng” (Thủy, 2019); “Bí quyết đưa nghệ thuật trang trí trên trang phục truyền thống của người Dao đỏ thành di sản quốc gia” (Anh, 2019); Trang phục truyền thống của phụ nữ Dao tiền (Việt Thanh, 2019)...

Trang phục của các dân tộc luôn là đề tài thu hút sự quan tâm của các học giả, nhà nghiên cứu thuộc nhiều lĩnh vực khác nhau, trong đó trang phục của người Dao tiền không phải là ngoại lệ. Người Dao tiền sinh sống ở trên đất nước Việt Nam, ngoài nét chung là sử dụng vải bông, nhuộm chàm, vẽ sáp ong lên gấu váy, tùy từng nơi sẽ có thêm các màu sắc trên trang phục. Trang phục của người Dao tiền ở huyện Văn Hồ, về cơ bản vẫn giữ nguyên được những nét truyền thống khởi thủy ban đầu, dù không sắc sảo nhưng thể hiện rõ nét sự khéo léo, tinh tế của người phụ nữ để tạo nên những trang phục mang đặc trưng của dân tộc này.

3. Phương pháp nghiên cứu

Trong bài viết này, tác giả sử dụng một số phương pháp chủ yếu là phương pháp miêu tả kết hợp với xử lý tư liệu, tổng hợp... Đặc biệt chú trọng tới phương pháp điền dã thực địa lấy tư liệu để tìm hiểu, nghiên cứu và rút ra những kết luận phù hợp

với nội dung bài nghiên cứu.

4. Kết quả nghiên cứu

4.1. Sơ lược về trang phục của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ

Trong các ngành Dao ở tỉnh Sơn La thì chỉ có phụ nữ Dao tiền mặc váy được may theo kiểu hở, xếp nếp, bằng vải sợi bông nhuộm chàm, trên nền váy được trang trí hoa văn bằng kỹ thuật in sáp ong; chiếc áo được may theo kiểu xẻ ngực, lồng 2 chiếc vào nhau, được trang trí hoa văn bằng kỹ thuật thêu với các đồ án hoa văn mang đậm bản sắc văn hóa dân tộc Dao. Các đồ án hoa văn này xuất phát từ truyền thuyết về Bàn Hồ (Bàn Vương) - Thủy tổ của các ngành Dao. Bàn Hồ sau khi lấy con gái của Bình Vương, được phong đất riêng xưng là Bàn Vương. Bàn Vương có 12 người con và ban cho mỗi người một họ riêng, khởi thủy của 12 họ người Dao sau này: Bàn, Mãn, Trần, Đặng, Tống, Lương, Hoàng, Triệu, Lưu... (Son, 2002, tr.13). Để tưởng nhớ Bàn Hồ, trên trang phục của phụ nữ Dao tiền đều có các dấu ấn về Bàn Vương như sao tám cánh, dấu thập ngoặc, cây thông, dấu chân chó, con chó... sau cổ áo có đính 12 đồng tiền cổ thể hiện cho 12 họ gốc của người Dao (Triệu, Bàn, Mãn, Lý, Phương, Lưu, Đặng, Tống, Đồi, Uyển, Lương, Trần), áo không đính cúc mà dùng thắt lưng buộc quanh bụng.

Phụ nữ Dao tiền thường mặc váy có xếp chút nếp xòe ra, may theo lối váy hở, có in hoa văn bằng sáp ong, quần xà cạp được thêu hoa văn màu đen trên nền vải trắng và hoàn toàn sử dụng nguyên liệu vải bông nhuộm chàm. Phụ nữ Dao tiền luôn đội một chiếc khăn, là một dải vải màu chàm đen có thêu hoa văn đậm đặc ở 2 đầu khăn, khăn còn được đính chỉ bông và hạt cườm màu sắc rực rỡ, thường là màu đỏ - tượng trưng cho Thần mặt trời và cho sự may mắn (giai đoạn trước đây, trang phục của người Dao tiền chỉ có hai màu chủ đạo là đen, trắng trên nền sáp ong nhưng hiện nay đã có nhiều thay đổi do xu thế hòa nhập và giao lưu văn hóa giữa các tộc người). Chiếc khăn đen này chính là đặc điểm riêng của phụ nữ Dao tiền ở Vân Hồ, khác với phụ nữ Dao tiền ở Tuyên Quang, Bắc Kạn, Cao Bằng thường đội khăn trắng. Xà cạp được thêu chỉ tạo hoa văn màu đen trên nền vải trắng. Khi ra khỏi nhà, phụ nữ Dao tiền thường đeo một chiếc túi lưới đan bằng chỉ màu trắng. Đàn ông Dao tiền mặc áo giống phụ nữ, quần chân què nhưng chỉ ngắn ngang bắp chân, đội khăn chàm đen kiểu đầu riu. Vào ngày lễ hội, cưới xin, đàn ông mặc thêm một chiếc váy ngắn xòe, đội khăn phụ nữ. Đặc biệt vào lễ cưới, cô dâu được tặng và mặc rất nhiều áo, có khi mặc đến 20 bộ trang phục trên người tùy thuộc vào việc nhà cô gái có bao nhiêu họ hàng, người thân (càng mặc nhiều áo chứng tỏ cô gái luôn được mọi người yêu quý và muốn bao bọc che chở cho cô gái khi chuẩn bị về nhà chồng). Hiện nay, người dân ít mặc trang phục truyền thống, họ chủ yếu mặc vào những ngày

lễ, Tết, đặc biệt là lễ cưới. Tuy nhiên, trang phục của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ vẫn được bảo tồn nguyên vẹn cả về kỹ thuật cắt may, chất liệu, kiểu dáng, đặc biệt là kỹ thuật in sáp ong trên vải, thêu và ghép vải màu trên trang phục.

Áo đàn ông và đàn bà giống nhau, cùng một loại áo, không có sự phân biệt như các nhóm dân tộc khác. Đó là loại áo kép, lồng 2 cái vào nhau, may theo lối xẻ ngực, không có cúc mà dùng thắt lưng buộc quanh eo để giữ áo. Hai chiếc áo được lồng vào nhau, có hoa văn ở cổ áo, dọc theo xuống nếp áo, gấu áo và tay áo, hai chiếc được đính vào nhau bởi phần cổ ở sau gáy và đính 12 đồng tiền thể hiện cho 12 họ ban đầu của người Dao. Chiếc áo phía ngoài được thêu hoa văn ở lưng, khi mặc, người ta cài xéo vạt, so le để tất cả các mảng hoa văn trang trí đều được lộ ra. Thắt lưng của người Dao tiền có chiều dài khoảng 2m, rộng khoảng 4cm, được dệt bằng một bộ go nhỏ có cài sẵn đồ án hoa văn, chỉ dệt phải được se chắc từ 3-4 sợi bông, đã nhuộm màu, thắt lưng chỉ có 2 loại: một loại kẻ sọc đen, trắng, một loại hoa dâu, hai đầu để chỉ thừa làm tua. Dệt thắt lưng không cần khung, khi dệt người ta buộc một đầu vào cột nhà, một đầu buộc vào lưng người dệt (Sở Văn hóa Thể thao và Du lịch tỉnh Sơn La, 2015). Ngày thường, đàn ông mặc quần màu đen, đũng roăng, cạp lá tọa, ngày lễ, cưới họ mặc thêm ra ngoài một chiếc váy ngắn có thêu hoa văn hình chữ thập ngoặc ngược kép viền theo gấu váy; ngày thường đàn ông đội khăn màu đen thắt hình đầu riu, ngày lễ, cưới họ đội khăn của phụ nữ.

Đối với các dịp lễ, nhất là lễ cấp sắc, thầy cúng sẽ có thêm trang phục riêng. Bên trong mặc bộ trang phục dân tộc truyền thống của người đàn ông Dao tiền (thường chỉ mặc áo dân tộc truyền thống, còn quần thì mặc quần âu), quần khăn màu đen vòng quanh đầu. Khi hành lễ, thầy cúng khoác bên ngoài áo dài đến cổ chân, được làm bằng vải chàm, có thêu hoa văn, có dây thắt lưng buộc ngang, đội khăn thêu hoa tiết hình mào gà và trong một số nghi thức họ đội thêm tranh thờ, thầy cúng chính còn mặc áo dài màu đỏ cho một số nghi thức cúng khác. Ngoài ra, có nghi lễ họ mặc thêm một chiếc váy ngắn ra ngoài quần âu. Người được cấp sắc, người nhà và những người tham gia hát đối đều mặc trang phục truyền thống. Những người tham gia lễ hội mặc trang phục truyền thống hoặc âu phục, tuy nhiên đều đội khăn truyền thống.

4.2. Quy trình và kỹ thuật tạo ra trang phục của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ

Nguyên liệu chính và được duy trì cho đến hiện nay để may trang phục của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ hoàn toàn sử dụng chất liệu từ cây bông. Sau các công đoạn trồng, thu hoạch cây bông và dệt vải bông, thì công đoạn quan trọng nhất là in hoa văn trên vải. Người Dao tiền có truyền thống in hoa văn bằng sáp ong trên vải, chủ yếu là trên váy

phụ nữ. Để may được một tấm váy, người ta dệt vải bông thật mịn thành 2 khổ vải 40cm, chiều rộng của váy đủ quấn quanh người mặc. Tấm vải được đặt lên một hòn đá, dùng răng nanh lợn lòi mài cho nhẵn sau đó in hoa văn lên, hoa văn được in trên váy hình sóng nước, mỗi tấm váy phải in hàng tháng trời mới xong, sau đó họ đem phơi khô rồi nhuộm chàm nhiều lần, phần được in sáp ong sẽ trơn, không dính chàm. Khi nhuộm xong, phơi chàm cho khô rồi lại nhúng vào nước nóng để cho sáp ong tan chảy, phần hoa văn được tạo bằng sáp ong sẽ có màu trắng, còn lại toàn bộ chiếc váy màu chàm. Chiếc váy của phụ nữ Dao tiền ngoài trang trí bằng hoa văn in sáp ong thì không có hoa văn nào khác, người ta điểm gấu váy bằng một đường vải trắng và một đường vải đỏ, viền nhỏ, trên cặp cũng viền một đường vải trắng, có xếp nếp một chút để tạo độ xòe cho váy, mềm mại khi mặc.

Có thể nói, hoa văn trên trang phục của người Dao tiền nói chung và người Dao tiền ở huyện Vân Hồ nói riêng thể hiện rất rõ nét sự khác biệt, độc đáo và là một trong những dân tộc bảo lưu rất tốt nét văn hóa riêng của dân tộc mình trong giai đoạn hội nhập hiện nay. Màu sắc của các loại hình hoa văn thể hiện trên trang phục của người Dao tiền, ngoài màu chàm để làm nền thì chỉ có màu đỏ (hoặc màu tím hồng) và màu trắng. Kỹ thuật tạo hoa văn gồm có: (1) Vẽ sáp ong trên vải rồi đem nhuộm chàm (đây là kỹ thuật tạo hoa văn riêng có của người Dao tiền, các ngành Dao khác không có), do mặt vải được dệt với kỹ thuật cao nên hoa văn vẽ bằng sáp ong được thể hiện rất tinh xảo và sắc nét; (2) Kỹ thuật thêu: Dùng kỹ thuật thêu đếm sợi, thêu ở mặt trái và đồ án hoa văn sẽ hiện lên ở mặt phải, cũng do mặt vải mịn, sợi vải đều nên các loại hình hoa văn được thêu trên vải cũng rất sắc nét và tinh xảo; (3) Ghép vải, đính hạt cườm và tua vải: kỹ thuật này dùng để làm viền cho khăn, váy, áo, tạo những đường bo, viền nhỏ làm nổi phần hoa văn phía trong cũng như bao bọc các mép vải làm cho trang phục không bị sờn rách, đính hạt cườm và tua vải ở hai đầu chiếc khăn đội đầu.

Các loại hoa văn được thể hiện trên trang phục đều là các loại hoa văn truyền thống, họ chỉ được dùng kỹ thuật đó và thể hiện ở những bộ phận nhất định của trang phục như: Kỹ thuật vẽ hoa văn bằng sáp ong lên váy chỉ thể hiện các loại hoa văn như hình sóng nước, quả trám (bên trong có chữ vạn hoặc đường xoắn ốc theo quả trám), đường thẳng, chữ vạn; Hoa văn trên áo chỉ dùng kỹ thuật thêu, ghép vải với các loại hình hoa văn: Sao tám cánh cách điệu, trên đỉnh của nháng cánh hoa có hình ngọn cây dương xỉ, hình chữ vạn đơn hoặc kép, hình con chó, đầu chân chó, hình đầu thập nguyệt ngược đơn hoặc kép, hình con chim, hình cây thông. Trên khăn chỉ thêu 2 loại hoa văn như: Hình bông hoa 8 cánh hình vuông (giống lá cỏ bọ), đầu thập nguyệt ngược đơn ngược, đính hạt cườm và tua chỉ

màu. Trên váy của đàn ông mặc trong lễ hội được thêu hoa văn hình đầu thập nguyệt ngược kép theo đường viền gấu.

5. Thảo luận

Những phân tích về những đặc sắc mang đậm nét văn hóa phong tục tộc người trong trang phục của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ, đã đặt ra một số vấn đề cho việc bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật, giá trị văn hóa truyền thống trong trang phục của người Dao tiền ở vùng đất này.

Thứ nhất, cần nghiên cứu để trả lời câu hỏi: Tại sao hiện nay số người mặc trang phục truyền thống của người Dao tiền đang có nguy cơ giảm đi? Từ thực tế, có thể dễ dàng nhận ra câu trả lời có 3 khía cạnh: Mặc trang phục phổ thông thuận tiện hơn cho người Dao trong sinh hoạt hàng ngày, đặc biệt là trong lao động sản xuất. Chính vì thế mà hiện nay, người Dao tiền ở huyện Vân Hồ, tỉnh Sơn La chỉ mặc trang phục truyền thống trong các dịp lễ hội. Thói quen sinh hoạt đó khiến số người mặc trang phục truyền thống có nguy cơ giảm đi. Một nguyên nhân nữa là thế hệ tiếp nối, đặc biệt là thế hệ trẻ, có nhiều người hiểu biết không đầy đủ về ý nghĩa và giá trị trang phục truyền thống; một bộ phận có tâm lý e ngại khi mặc trang phục truyền thống của dân tộc mình.

Thứ hai, cần trả lời câu hỏi: Tác động của nền kinh tế thị trường trong bối cảnh hội nhập ảnh hưởng như thế nào đến nghề dệt thổ cẩm của người Dao tiền? Thực tế cho thấy, trong bối cảnh kinh tế hội nhập, trang phục truyền thống của người Dao tiền ở huyện Vân Hồ không bị thay đổi về chất liệu, mẫu mã, kiểu dáng như vốn có. Cũng vì sự vẹn nguyên đó, mà sản phẩm làm ra cầu kỳ, tốn nhiều thời gian, nên sản phẩm làm ra chỉ đáp ứng nhu cầu nội bộ cộng đồng, chưa có khả năng gắn kết với làng nghề để quảng bá phát triển du lịch tại địa phương.

Thứ ba, cần đặt ra vấn đề: Có thể hình thành các hợp tác xã hoặc làng nghề để duy trì nghề dệt truyền thống của người Dao tiền hay không? Thực tế cho thấy, có thể hình thành các hợp tác xã hoặc làng nghề để duy trì nghề dệt truyền thống của người Dao tiền nếu có những chính sách hợp lý và sự chung tay của các cơ quan chủ quản để sản xuất, quảng bá và tìm đầu ra cho sản phẩm. Thêm vào đó, đây sẽ là một hướng mở cho du lịch khi gắn việc gìn giữ, phát triển nghề dệt thổ cẩm với các hình thức du lịch đang có tại địa phương như homestay, du lịch cộng đồng...

Người Dao tiền bao đời nay luôn mang trong mình ý thức dân tộc, trân trọng trang phục truyền thống mang trên người và luôn có ý thức gìn giữ nó. Họ vẫn giữ thói quen tự may trang phục và mặc trang phục do chính mình làm ra. Thói quen và ý thức dân tộc này sẽ là một lợi thế để người Dao tiền ở Vân Hồ tha thiết và đồng lòng bảo tồn trang phục truyền thống của dân tộc mình.

6. Kết luận

Hiện nay, trang phục truyền thống của người Dao tiền, cả nam, nữ đều được giữ gìn về cả chất liệu, đồ án hoa văn thể hiện trên trang phục cũng như phương thức cắt may truyền thống. Ngày thường, họ không còn mặc thường xuyên nhưng vào những ngày lễ, tết, đám cưới ai cũng có một bộ trang phục để mặc hoặc mặc cho cô dâu. Cô dâu hoặc mẹ cô dâu cũng tự tay mình làm một bộ trang phục đẹp để mặc trong ngày cưới. Mẹ chú rể cũng thêu may một bộ trang phục để đón con dâu.

Trang phục truyền thống là điểm đầu tiên để nhận biết dấu hiệu tộc người, thể hiện nét đẹp, sự duyên dáng của người phụ nữ. Vì vậy, việc bảo tồn, phát huy và gìn giữ những giá trị văn hóa trong trang phục của dân tộc Dao tiền hiện nay ở tỉnh Sơn La là việc làm cần thiết để nhân rộng và phát huy có hiệu quả, đặc biệt là nhân rộng và khuyến khích người Dao tiền mặc trang phục không chỉ trong lễ hội, cưới xin mà còn trong các hoạt động sinh hoạt thường ngày.

Tài liệu tham khảo

- Đặng, B. V. (1998). Người Dao ở Việt Nam - Những truyền thống thời hiện đại. Trong *Sự Phát triển Văn hóa xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.
- Đặng, B. V., Tụng, N. K., Trung, N., & Tiến, N. (1971). *Người Dao ở Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.
- Hà, N. (2015). Đặc sắc trang phục phụ nữ Dao Tiền. Truy cập 24/02/2015, từ Báo ảnh Việt Nam website: <https://vietnam.vnnet.vn/vietnamese/dac-sac-trang-phuc-phu-nu-dao-tien/114818.html>
- Hoa, D. Đ. (2002). *Người Dao ở Trung Quốc (qua những công trình nghiên cứu của học giả Trung Quốc)*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.

- Phượng, P. T. (2015). *Trang phục và nghệ thuật trang trí trên trang phục của người Dao Đỏ ở Lào Cai*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.
- Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Sơn La. (2015). *Phiếu kiểm kê di sản văn hóa phi vật thể Lễ cấp sắc ngành Dao tiền*. Ông Bàn Văn Đức, bà Bàn Thị Tâm tiểu khu Sao Đỏ, xã Vân Hồ, huyện Vân Hồ, tỉnh Sơn La cung cấp thông tin.
- Son, L. H. (2002). Lễ Cấp sắc và bản sắc văn hóa người Dao. *Tạp Chí Dân Tộc Học*, Số 3.
- Tình, V. X. (2018). *Các dân tộc ở Việt Nam tập 4 quyển 1, Nhóm ngôn ngữ Hmông - Dao và Tạng - Miến*. Hà Nội: Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật.

CULTURAL BEAUTY IN TRADITIONAL COSTUMES OF THE DAO TIEN PEOPLE (A CASE STUDY IN VAN HO DISTRICT, SON LA PROVINCE)

Luong Hoai Thanh

Tay Bac Ethnic Groups' Culture Research Center
Email: hoaitanh.tbt@gmail.com

Received: 28/7/2020
Reviewed: 11/8/2020
Revised: 30/8/2020
Accepted: 15/9/2020
Released: 30/9/2020

DOI:
<https://doi.org/10.25073/0866-773X/439>

Abstract

Costumes are one of the important elements of ethnic culture. Traditional costumes are both the initial sign to identify ethnic groups, and reflect many fields of economic, cultural, social life and the diversity and characteristics of each population community. For the Dao Tien in Van Ho district, Son La province, the woman's costumes is one of the styles that remains original, little changed over time, not brilliant, but courteous and delicate and hides many unique cultural values.

Keywords

Dao Tien people; Traditional costumes; Ethnic culture; Van Ho district, Son La province.